

ENDERUNLU FAZIL'IN III. SELİM MERSİYESİ (İNCELEME-METİN)

Enderunlu Fazıl's Mersiye for Selim III (Research-Text)

Gönderim Tarihi: 19.10.2017

Kabul Tarihi: 02.03.2018

Doi: 10.31795/baunsobed.437765

Mesut Bayram DÜZENLİ*

ÖZ: Mersiye, Divan edebiyatında kişinin vefatından duyulan üzüntünün dile getirildiği, ölen kişinin iyi taraflarının anlatıldığı ve kendisine hayır duanın edildiği bir türdür. Mersiyelerde, dünyanın faniliği ve insanoğlunun ölüm karşısındaki çaresizliği vurgulanarak ölen kişinin yakınlarına sabır ve metanet tavsiye edilir. Allah'ın takdirine rıza gösterilmekle birlikte feleğe sitem ve ondan şikâyet yer alır. Eğer vefat eden bir hükümdarsa, yeni hükümdara hayır dua etmek âdeti de vardır.

Kendisine mersiye yazılan hükümdarlardan biri de Sultan III. Selim'dir. III. Selim, 1789-1807 yılları arasında yaklaşık on sekiz yıl tahtta bulunmuş bir Osmanlı padişahıdır. Dönemin Divan şairleri kendisinden, "yumuşak tabiatlı, İskender gibi, cömert, sanatkâra iltifat eden, adil ve emin" gibi vasıflarla söz etmişler; devrinin rahatlık ve huzur dolu olduğunu şiirlerinde anlatmışlardır. Sultan III. Selim, Nizam-ı Cedidi kurduğu için 1807'deki Kabakçı Mustafa isyanı ile tahttan indirilmiş, 1808 senesinde çıkan yeniçeri isyanı sırasında kendisinin tekrar tahta geçeceği endişesini taşıyan IV. Mustafa'nın emriyle katledilmiştir. Divan şairlerinden Enderunlu Fazıl ve Ayni III. Selim'in katledilmesinden duydukları acıyı yazdıkları mersiyede dile getirmişlerdir.

Bu çalışmada, Enderunlu Fazıl Bey'in III. Selim'e yazdığı mersiye şekil ve muhteva bakımından ele alınacaktır. Bu meyanda mersiyenin bölümleri, şairin felekten şikâyeti, padişahın vasıflarına dair anlattıkları, onun vefatına sebep olanlar hakkındaki düşünce ve ifadeleri gibi hususlar değerlendirilecektir. Mersiyenin metni, Enderunlu Fazıl Divanı'nın matbu ve yazma nüshalarında gerek beyit sayısı ve gerekse ifadeler bakımından farklılıklar göstermektedir. Bu sebeple, mersiyenin tenkitli metni de çalışmanın sonunda ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Divan Şiiri, Mersiye, III. Selim, Enderunlu Fazıl Beğ.

* Dr. Öğretim Üyesi, Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mesutbayramduzenli@hotmail.com, orcid.org/0000-0003-3479-8244

ABSTRACT: “Mersiye” is a genre in Classical Turkish poetry where the sorrow for the dead person is expressed, good sides of the dead is given and the poet prays for the dead person. In mersiye the poet writes about the fact that the World has an end and human is helpless when the death comes. The poet gives his best feelings to friends and relatives of the dead, reproaches and complaints about fate also are uttered. If the dead was a ruler then the poet wishes good and prays for him.

Sultan Selim III is one of the Ottoman emperors who was elegized after his death. After having sat 18 years in throne he was dethroned with Kabakçı Mustafa rebellion in 1807. His era was praised by poets by expressing his kindness, generosity and justice. Because of his formation Nizam-i Cedid, a new army, he was killed with the order of Mustafa IV with the concern that he could gain access to the throne again. Ottoman poets like Enderunlu Fazıl and Ayni expressed their grief by writing an elegy for Selim III.

In this paper we will take on the Mersiye written by Enderunlu Fazıl Bey for Selim III focusing on its literary form and function. The chapters of Mersiye will be analyzed, and the topics such as complaints from faith, good characteristics of Selim III, and the responsible persons in his death will be brought into consideration. The text of the Mersiye is not the same in printed edition and in handwritten copy therefore the number of couples, styles are different. For this reason a critical edition of the text will be added at the end of study.

Keywords: Classical Turkish Poetry, Mersiye, Selim III, Fazıl Beg Enderuni.

GİRİŞ

Sözlükte, “ölenin iyiliklerini anıp ağlamak, onun hakkında ağıt söylemek” anlamında Arapça masdar olan mersiye (risâ’), “bu amaçla söylenen sözler” mânasında isim olarak da kullanılır (Toprak, 2004: 215). Terim olarak ise mersiye, ölen birinin ardından duyulan üzüntüyü dile getirmek, o kişinin iyi taraflarını anlatmak ve ölene karşı şairin ilgisini ifade etmek üzere yazılan lirik şiirlere verilen addır. Mersiyelerde, ölenlerin matemi, yakınların veya dostların taziyesi, toplumun önde gelen kişilerinin vefatına duyulan üzüntünün dile getirilmesi, din ulularının özellikle de Hz. Hüseyin ve Kerbela şehitlerinin anılması, ölenin övülmesi, kadere rıza gösterilmesi, dünyanın geçiciliğinin vurgulanması, cenaze sahiplerinin sabır metanete davet edilmesi gibi konular ele alınır (İsen, 1994: 2-3). Daha çok terakib-bend, kaside ve terci’-bend nazım şekilleriyle yazılmış olan mersiyelerin (İsen, 1994: 14) genelde, a) dünyanın geçiciliği, gaddarlığı ve zalimliği, b) feleğe sitem, c) yas, övgü, d) olayın tasviri ve e) dua- temenni olmak üzere başlıca beş bölümden meydana geldiği söylenebilir (İsen, 1994: 22).

Padişahlar, şehzadeler, vezirler, devletin ileri gelenleri, şeyhler, aile fertleri ve yakın arkadaşlar, şairlerin mersiye yazdığı kişilerdir. Mersiyeler başlangıçta sadece insanların ölümü üzerine yazılmakla birlikte, kelimenin çağrışım alanı zamanla genişlemiş ve kaybedilen kişiler yanında, yitirilen her şey için mersiye söylenmeye başlanmıştır. (Geniş bilgi için bk. İsen, 1994: 43-144).

Kendisine mersiye yazılan padişahlardan biri de Sultan III. Selim'dir. III. Selim, 1789-1807 yılları arasında yaklaşık on sekiz yıl tahtta bulunmuş bir Osmanlı padişahıdır. Devletin Batı devletleri tarzında ıslahının zaruri olduğunu düşünen ve daha veliahtlığı zamanında bunun hazırlıklarını yapan III. Selim, özellikle askeri alanda ıslahatlar yapılması gerektiğini biliyordu. Zira yeniçeri ocağının nizamsız hâli 1787 Rus seferinde kendini daha iyi belli etmiş; Osmanlı ordusunda, Avrupa sistemlerine uygun bir yaya kuvvetine ihtiyaç olduğunu ortaya koymuştur. Daha önce Sultan I. Osman'ın hal'ine ve şehit edilmesine sebep olan yeniçeri ordusunu kaldırmak yerine, onun yanı sıra yeni bir ordu kurmayı düşünen Sultan III. Selim, 24 Şubat 1793'te Nizam-ı Cedit'i ilan etti. 1794'te Levent'te büyük bir kışla inşa ettirerek ilk hamlede on iki bin kişilik modern bir piyade birliği kurdu. Bu ordu ile ilk başarılar elde edilmeye başlandı. Fakat Nizam-ı Cedit hareketi, bazı kıskırtmalarla akamete uğradı ve 1807'deki Kabakçı Mustafa isyanı ile III. Selim'in tahttan indirilmesine yol açtı. Sultan Selim, 1808'de çıkan yeniçeri isyanı sırasında, kendisinin tekrar tahta geçirileceğinden endişe eden IV. Mustafa'nın emriyle katledildi (Karal, 1988: 88).

Dönemin şairleri III. Selim'den, "yumuşak tabiatlı, cömert, sanatkâra iltifat eden, adil ve emin" gibi vasıflarla söz etmişler; devrinin rahatlık ve huzur dolu olduğunu şiirlerinde anlatmışlardır. III. Selim, sanatkârlar tarafından o kadar sevilmiştir ki kendisine hayattayken sunulan kaside ve tarih gibi manzumelerin başlıklarına, vefatından sonra "şehit" kelimesi ilave edilmiş; manzumeler de bu başlıklarla ya yeni tedvin edilmiş veya yeniden tertip edilmiş divanlarda yerini almıştır (Düzenli, 2012: 1106). Bütün bu ilginin temel sebebi, aynı zamanda kendisi de iyi bir musikişinas ve şair olan Sultan Selim'in sanatı ve sanatçıyı himaye etmesi, sarayda bir sanat muhiti oluşturmasıdır (Uzunçarşılı, 1988: 104). III. Selim'in vefatından sonra kendisine Enderunlu Fazıl tarafından bir mersiye yazılmıştır.

Enderunlu Fazıl'ın asıl ismi Hüseyin'dir. I. Abdülhamid zamanında devlete isyan edip 1775'te Kaptanıderya Cezayirli Gazi Hasan Paşa tarafından yakalanarak öldürülen Akka muhafızı Zahir Ömer'in torunudur. Fazıl, Akka kalesine bağlı Soğd isimli beldede dünyaya gelir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmese de 1170 (1756-57) yılı civarında doğduğu söylenebilir. İsyân eden dedesinin idam edilmesi sonrası Gazi Hasan Paşa kendisine sahip çıkarak İstanbul'a saraya gönderir. Fazıl, hükümdarın fermanı ile Enderun'a girer. Bu sıralarda Fa-

zıl, on sekiz on dokuz yaşlarındadır (Küçük, 1995: 188). Fazıl, sarayda kaldığı müddet içinde vaktini boşa geçirmez; ilim ve fen tahsil eder.

Enderunlu Fazıl, Abdülhamid Han zamanında (1198/1783-84) parasız pulsuz ve zavallı bir şekilde saraydan ihraç edilir. İstanbul sokaklarında on iki yıl kadar perişan ve serseri bir hayat sürer. III. Selim'in tahta çıktığında acıklı halini dile getiren kaside arz etmesi sonrası, kendisine haccanlık ve Rodos'ta bir tevliyet verilir (Küçük, 1995: 188; Oğraş, 2001: 149). Daha sonra haccanlık rütbesiyle Halep defterdarlığına maden-i hümayun emanetine ve buna benzer bazı memuriyetlere tayin olunur (Şemseddin Sami, 1314: 3331). Dokuz ay kadar Erzurum'da bulunan Fazıl, daha sonra İstanbul'a döner. Ancak, yazdığı hicivler yüzünden hakkında şikâyetler yapılması neticesinde 1214'te Rodos'a sürülür. Enderunlu Fazıl'ın Rodos'ta iken gözlerini kaybetmesi¹ sonrası İstanbul'a dönmesine izin verilir. Fazıl, câize alarak geçimini sağlayabilmek için kör ve yatalak iken bile padişaha ve dönemin devlet büyüklerine kasideler sunmuştur. (Küçük, 1995: 188) Vefatı, "Göçdü Fâzıl Beg gece ahbâbı nâlân eyledi." mısraının delalet ettiği 3 Zilhicce 1225 (30 Aralık 1810) tarihindedir (Fatin, 322: t.y.; Mehmed Süreyya, 1996: 510; Tuman, 2001: 749).²

MERSİYENİN İNCELENMESİ

A. Mersiyenin Şekil Özellikleri

1. Beyit Sayısı ve Nazım Şekli

Kaside nazım şekliyle yazılmış olan mersiye, 32 beyittir.³ Mersiye, feleğe beddua ve sitemle başlar. Bu beddua ve sitem, manzumenin ilk 7 beytini oluşturmaktadır. 8. ve 9. beyitler, Sultan Selim'in vasıflarının anlatılmasına, yani övgüye geçiş beyitleridir. 10-21. beyitlerde, padişahın vasıflarından ve saltanatı döneminde yaptığı hizmetlerden söz edilir. 22-26. beyitlerde III. Selim'in katledilmesinden bahsedilirken onu katleden canilere de beddua edilir. Bu esnada padişahın övülmesi ve katillerinin de çeşitli benzetmelerle yerilmesi söz konusudur. 27-29. beyitlerde padişahın yasını sadece Müslümanların değil diğer gayrimüslim toplulukların, hatta tabiatın bile tuttuğu anlatılır. Son üç beyitte (30-32. beyitlerde) ise şairin, III. Selim ve yeni padişah için duası yer almaktadır.

¹ Ata, şairin gözlerini Sultan Selim'in vefatından dolayı sürekli ağladığı için kaybettiğini söylemektedir. (Tayyazade Ahmed Ata, 1293: 242). Fazıl'ın Divan'ının İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Bölümü'nde bulunan nüshasının sonunda yer alan terceme-i halinde ise şairin gözlerini Sakız Adası'na sürüldüğü ve burada "kemâl-i vahşet ü teessürden" dolayı kaybettiği; ayrıca dizlerinde de hareket ve his kaybının bulunduğu bilgisi yer almaktadır. (Enderunlu Fazıl Divanı, İstanbul Ü Nüshası: 257b).

² Terceme-i halinde, şairin vefatı 1227 (1812/13) olarak verilmiştir (Enderunlu Fazıl Divanı, İstanbul Ü Nüshası: 258a).

³ Mersiyenin beyit sayısına dair, çalışmamızın "Metin" bölümünde ayrıntılı bilgi verilmiştir.

2. Vezin

Manzume, remel bahrinin *feilâtün / feilâtün / feilâtün / feilün* kalıbıyla yazılmıştır. Mersiye'nin vezne tatbikinde -az sonra belirteceğimiz gibi- bazı ufak tefek kusurlar görülmekle birlikte, şairin genel olarak başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Manzumeyi vezin bakımından incelediğimizde, şu özellikler karşımıza çıkmaktadır:

Med-İmale

Âh ol cism-i şerîf ol ten-i pâlûze-misâl (25/a) mısraında geçen “âh” kelimesini, kendinden sonra ünlü ile başlayan bir kelime gelmesine rağmen vezin gereği vasıl yapılmayarak medli okunmak zorundadır. Ancak bu, şair tarafından anlamı güçlendirmek amacıyla kasıtlı olarak yapılmış olsa gerektir. Zira “âh” hecesinin uzun okunması, şairin acısının büyüklüğünü ve derinliğini anlatması bakımından anlamı tamamlamaktadır. Mersiyedeki medli heceler ses değerlerinin korunarak kullanılması, şiirin ahengini artırmıştır. Aşağıdaki beyitte geçen “sâl ve mâh” kelimelerindeki uzun okuyuşların mısranın ahengini artırdığı görülmektedir:

On sekiz sâl sekiz mâh meger müddet-i mülk

Va'de geldikde ne kâbil dahi meydân olsun (b. 19)

Bununla birlikte, az da olsa, medli heceler orta hece olarak hesap edilmesi gereken yerler vardır. Aşağıdaki beyitte geçen “Selîm” kelimesinde böyle durum söz konusudur:

Âlemin işte Süleymânı Selîm Hân-ı şehîd

Taht-ı mülkü dilerim bâğçe-i Rıdvân olsun (b. 9)

Manzumede bazı imaleler bulunmakla birlikte, bunların önemli bir kısmı Türkçe kelime sonlarındaki vurguyu belirtmeye yöneliktir; diğerleri izafet terkip harfi ve atıf vavında yapılmıştır. Buralardaki imalelerin -belagat kitaplarındaki açıklamalardan hareketle- kusur olarak görülmemesi uygun olacaktır. Hatta kelime vurgusunu belirtmek için yapılmış imalelerin, bilakis mısranın ahengini artırdığı bile söylenebilir:

Ne bahâr u ne harîf ü ne zemistân olsun (b. 4/b)

Felegîñ çarhı kırılıñ nefes-i âhımdan (b. 2/a)

Dedi mersiyyesini hâs çerâğı Fâzıl

Tâ be-mahşer sebeb-i rahmet ü gufrân olsun (b. 30)

Kelime sonlarındaki vurguyu belirtmeye yönelik diğer bazı imalelere örnek olarak şunlar gösterilebilir:

seyyâreleri (3/a), *düşmeye* (5/a), *mülkü* (9/b), *hizmeti* (12/b), *istedi* (16/b), *biri* (23/b).

Bazı kelimelerde yapılan imale ise, Türkçe kelime vurgusuna aykırı olduğu için, vezni tamamlamaktan başka bir amaca hizmet etmemektedir. Kelimelerdeki bu tür imalenin, ahengi bozduğundan hareketle bir aruz kusuru olduğu söylenebilir. Ancak manzumede, bu tür imalelerin sayısı azdır:

ola (8/a), *bu* (31/a)

Zihaf

Manzumede zihaf kusuru, yalnızca iki yerde bulunmaktadır. Bunlardan ilki 17. beyitteki “gâzî” kelimesindedir:

Gâziler zümresine şâh-ı şehîdân olsun (13/b)

İkincisi ise 29. beyitte geçen “Allâh” lafzında bulunmaktadır. Ancak, kelimenin bir hayret ve şaşkınlık ifadesi olarak halk dilindeki şekliyle kullanıldığı düşünüldüğünde, kısa okuyuşun kulağı tırmalamadığı görülecektir:

Allah Allah nice hurşîd-i cihân-tâb-ı zamân (20/a)

Sekt

Aruz kusurlarından kabul edilen sekt’in, şiirin akıcılığını bozduğu bilinmektedir. Bununla birlikte manzumede sekt kusuru çok fazla yoktur:

âlemiñ enfüs (1/b); *ter esmeye* (5/a); *Ey felek ey* (6/a); *âlemiñ işte* (9/a); *eser eyledi* (12/a); *kadar ancak* (14/a); *kader oldu* (17/a); *bedel âh* (18/a); *dememiş iken* (26/a).

Vasl-ı Ayn

Şairin, manzumede vasl-ı ayna dikkat ettiği görülmektedir:

Rûz-ı mahşer görelim ‘âleme dîvân olsun (6/b)

Hazret-i Pâdişehiñ ‘ömrü firâvân olsun (32/b)

Vezinle İlgili Diğer Hususlar

Şairin aruz veznini sağlamak için kelimelerin yapısını değiştirmek gibi bir yonteme çok fazla başvurmadığı görülmektedir. Tespit edildiğine göre, Enderrunlu Fazıl, yalnızca iki kelimenin imlasını dolayısıyla morfolojisini değiştirerek bu kelimeleri vezne uygun hâle getirmiştir:

Teşdit: *mersiyye* (30/a)

Tenkis: *pâdişeh* (32/b)

3. Kafiye-Redif

Mersiye, “olsun” redifi üzerine kurulmuştur. Bu kelime, her ne kadar 3. tekil şahsa yönelik emir kipinde çekimlenmiş olsa da şiirde -kullanıldığı diğer pek

çok yerde olduğu gibi- genellikle istek ve dilek anlamı taşımaktadır. Kelime, şairin -muhteva ile ilgili açıklamalarda görüleceği üzere- padişah III. Selim'in vefatı sonrası, dış dünyaya dair isteklerini yansıtmaları bakımından özellikle seçilmiştir. "Olsun" redifi, şairin tedariklerine zemin hazırlayarak manzumede konu bütünlüğü oluşturmak gibi bir görev de üstlenmiştir. Redif olan kelimenin istek-dilek anlamı dışında, bazı mısralarda şart (b. 8, b. 19); zaman/-dığında (b. 6, b. 15); şaşkınlık, hayret (b. 18, b. 20, b. 21); maksat (b. 22); -ma/-me isim-fiil karşılığı (b. 16, b. 25, b.26, b. 27); yok (b. 11, b. 17) gibi anlam ve görevlerde kullanıldığı göze çarpmaktadır.

Mersiyede, redif dışında kafiye de kullanılmıştır. Kafiyelediği revî, -n (ü) harfidir. Kafiyenin türü, ridf-i elif kullanıldığı için mürdeftir. Kafiyelerin yer aldığı kelimeler, redifle birlikte birleşik fiil oluşturmaktadır. Bu bakımdan mürdef kafiye (-ân sesi), şiirin ahengini artırmaktan başka, şairin "olsun" redifine yüklediği anlamı; dolayısıyla dilek-temenni ve dua-beddua (virân olsun, perişân olsun, gufrân olsun, nâlân olsun, giryân olsun, firâvân olsun gibi) dair hislerini güçlendirmektedir.

Mersiyede "gufrân" kelimesi tekrar edilmiştir. Kafiye olarak seçilen kelimelerden yalnızca bir tanesi (kan: 28/a) Türkçe kökenli olup diğerleri Arapça (14 adet) ve Farsça (18 adet)'dir.

B. Mersiyenin Muhteva Özellikleri

Bursalı Mehmed Tahir'in "çiğirleri dağılayıcı" (Bursalı Mehmed Tahir, 1972: 118) dediği Enderunlu Fazıl'ın III. Selim'e yazdığı mersiyeye, içerik bakımından incelendiğinde şu özelliklerle karşılaşılacaktır:

1. Beddua-Dua

Beddua

Mersiyelerin ilk bölümlerinde genellikle dünyanın geçici oluşu, bu yüzden ona değer vermemek gerektiği gibi hususlar üzerinde durulurken (İsen 1994: 22) şairin III. Selim için yazdığı mersiyesine feleğe beddua ederek başladığı dikkatleri çekmektedir. Şiirde beddua edilen diğer varlık, III. Selim'i katleden canilerdir.

Batlamyus sistemindeki düşünüşe göre Dünya kâinatın merkezidir. Dünyayı dokuz felek çevreler. Dokuzuncu felek, cisimden arınmış olan ve bütün felekleri saran en büyük en yüksek felektir ki, "Atlas Feleği, Felek-i Azam, Arş" gibi isimler verilir. Atlas feleği, kendi etrafında devri sırasında diğerlerini de kendi istikametinde dönüştürür. Sekiz felek, insanların talihleri, refah ve mutlulukları üzerinde değişken ve aksi durumlar ortaya koyar. Felekten insanların şikâyet etmelerinin sebebi de budur (Pala, 2002: 159). Enderunlu Fazıl, ilk yedi

beyitte feleğe ve gökte bulunan güneşe, aya, yıldızlara ve diğer gezegenlere yönelik bedduada bulunur.

Gökyüzünün mavi kubbesinin viran olması, âlemde canlı cansız her şeyin perişan olması, şairin çok güçlü ahu ile feleğin çarkının kırılıp her bir parçasının yerle bir olması, gökyüzünün gezegen ve yıldızlarının ufalanarak çöllerin kumu olması şairin felekle ilgili dile getirdiği beddualardandır:

Feleğin kubbe-i firûzesi vîrân olsun

Âlemin enfüs ü âfâkı perîşân olsun (b. 1)

Bütün bunlar, dolaylı olarak canlılığın evrende sona ermesi anlamına gelir. Şairin çok sevdiği padişahın ölümü sonrası böyle bir istekte bulunması da gayet tabiidir. Nitekim şairin, feleğin mevsimlerin meydana gelmesi için devrini gerçekleştirmemesini temenni ettiği; böylece bahar, sonbahar ve kış mevsimlerinin de oluşmasını istemediği görülmektedir:

Kılmasının devr-i felek bir dahi icrâ-yı fusûl

Ne bahâr u ne harîf ü ne zemistân olsun (b. 4)

Beddua bölümünde şair, evrendeki varlıklara kendilerinde irade sahibi olma hâli yüklemiştir. Böyle olması, tamamen inançla ilgilidir. Zira kadere rıza gösteren bir anlayışın, ondan şikâyetçi olması da beklenmez. O hâlde yaşananlar kadere değil, varlıkların kendisine ve bilhassa feleğin dönerek meşum hâdiseleri meydana getirmesine bağlanmalıdır. Sultan Selim'e kıyan, böylece zulüm ve haksızlık eden felektir ve mahşer günü hesaba çekilmesi gereken de bu yüzden yine felektir:

Ey felek ey felek ey çarh-ı sitemkâr yeter

Rûz-ı mahşer görelim âleme dîvân olsun

Âlemin rûhu olan şâha ki kıydın zâlim

Nice şimden gerü âlem nice devrân olsun (b. 6-7)

Mersiyede felek dışında III. Selim'in katillerine beddua edilmiştir. Şair, bu kişilere yönelik "melunlar" der ve tekrar tekrar onların hem bedenlerine hem de ruhlarına lanet eder. Bu hâdiseyi gerçekleştirenlerin cehennem ateşi ile yanmalarını isteyen şair, orasının onların ikamet ettikleri ebedi haneleri olmasını diler:

La'net olsun ten ü ervâhuna mel'ûnânın

Ebedî hâneleri dûzah-ı nîrân olsun (b. 24)

Dua

Enderunlu Fazıl'ın manzumesinde dua ettiği iki kişi bulunmaktadır. Bunlardan ilki Sultan III. Selim, diğeri ise tahta çıkan yeni padişah II. Mahmud'dur.

III. Selim'in vefatı sonrası "mekânının cennet olması, günahlarının affedilmesi, gaziler arasında şehitlerin şahı olarak diriltilmesi ve sorgulanması, din ve devlet yolunda yaptığı işlerin Allah tarafından kabul edilerek affını mucip olması, beka ülkesinin tahtına hakan olması", kendisi için yapılan dualar cümlesindedir. Şair, yazdığı mersiye'nin de Allah'ın rahmet ve affına bir sebep olmasını ister:

Dedi mersiyyesini hâs çırâğı Fâzıl

Tâ be-mahşer sebeb-i rahmet ü gufrân olsun (b. 30)

Şairin dua ettiği diğer bir kişi, tahta yeni çıkan padişah'tır. Fazıl, Sultan Selim tertemiz kabrinde nur içinde yattıkça yeni padişahın ömrünün çok olması için kendisine dua eder:

Nûr ile merkad-ı pâkinde o yattıkça hemân

Hazret-i Pâdişehin ömrü firâvân olsun (b. 32)

2. Kişilerin Vasıfları

Mersiyede başta III. Selim olmak üzere, onu katleden kişilerin çeşitli sıfatlarla anlatıldıklarını görüyoruz. Övgü ve yergi niteliği taşıyan bu vasıfların aynı beyitlerde bulunması, ifadelerin anlamını güçlendirmiştir. Bu beyitler, methiye ve hicviye bölümleri olarak düşünülebilir. Ancak vasıflar, dualar ve diğer temennilerle aynı beyitte verildiği ve bu sebeple birbirine karıştığı için, manzumenin konu bakımından kesin çizgilerle ayrılması da mümkün olmamaktadır.

Sultan III. Selim

Enderunlu Fazıl, yazdığı mersiyede III. Selim'i, methiye türünde yazılmış bir kaside gibi, güzel vasıflarla övmüştür. Ancak incelenen mersiye'nin bu tür manzumelerden ayrılan yanı, daha sade bir dille yazılmış olmasıdır. Manzumede, Sultan Selim'le ilgili şu sıfatlar kullanılmıştır:

Âlemin ruhu (b. 7); âlemin Süleyman'ı, şehit (b. 9); bilgin ve anlayışlı, her marifte mükemmel, himmet sahibi, yumuşak huylu (b. 10); ahlak ve yüz güzelliğinde eşsiz (b. 11); şehitlerin şahı (b. 13); din ve devlet yolunda gayret eden (b. 14); mazlum padişah (b. 18); zamanın cihanı aydınlatan güneşi (b. 20); arslan (b. 23); şerefli beden sahibi (b. 25); nazlı, aziz (b. 26).

Allâh Allâh nice hurşîd-i cihân-tâb-ı zamân

Bir avuç hâke girip ser-be-giribân olsun (b. 20)

Sultan III. Selim'le ilgili olarak yukarıdaki vasıflar dışında, hayır eserleri yaptığı (b. 12); asker tertip ve cihat talimi ettirdiği (b. 13); on sekiz yıl sekiz ay tahtta kaldıktan (b. 19) sonra mahlû edildiği (tahttan indirildiği), on dört ay gam köşesinde bu şekilde oturduğu ve sonrasında alçak insanlar tarafından telef edildiği (b. 21); bedeninin katledilirken alçak darbelerle titrediği (b. 25);

padişahın kimseye öf bile demediği, ancak düşmanlarının darbesi ile nalan olduğu (b. 26) gibi hususlarla da kendisinden söz edilmiştir:

Kimseye öf dememiş iken o nâzende azîz

Ne belâ sadme-i a'dâ ile nâlân olsun (b. 26)

III. Selim'in Katilleri

Mersiyede, padişahı katledenlerden "alçaklar (b. 21/b), bir alay dinsiz kâfir (22/a), bir sürü kudurmuş köpek (b. 23/a), melunlar (b. 24/a), aşağılık kimseler (b. 25/b), düşmanlar (b. 26/b)" şeklinde söz edilmiştir. Bunların içinde en çok dikkat çeken "bir alay dinsiz kâfir" ifadesidir. Şairin bu ifadeyi seçmesinin sebebi, padişahın devlet adamlığı yanında İslam halifesi olmasına bağlanabilir:

Bir alay kâfir-i bî-dîn edip ol şâha hüçûm

Tâ ki ol mehlekeden adne şitâbân olsun

Bir sürü kelb-i akûr etdi o şîre hamle

Her biri nâr-ı cehennem ile püryân olsun (b. 22-23)

3. Yas

Mersiyelerde, şairlerin değer verdikleri kişinin ölümüne canlı cansız her şeyin kendileri gibi yas tutmasını istemeleri sebebiyle gök cisimleri, tabiat ve onda yer alan bitkilerin bu üzüntüye iştirak ettikleri görülür. Başka milletlerin mersiyelerinde de yer almakla birlikte bütün kâinatın yaşlı duygularla şaire eşlik etmesi, en çok şark edebiyatlarında görülen bir özelliktir (İsen,1994: 29).

III. Selim Mersiyesi'nde, şair çok sevdiği padişahın vefatı sebebiyle büyük bir acı yaşamış ve bu acıyla da çok defalar ah etmiştir. "Ah etme" bilindiği gibi çaresizlik içindeki bir insanın elinden gelen tek şeydir. Bu ahlar bazen beddua, bazen aşk acısı; ama hepsinde de yaşanan acı sebebiyle dudaklardan dökülür. Enderunlu Fazıl da Sultan Selim'i kaybetmenin acısıyla öyle bir ah eder ki, bu ah ile feleğin çarkının kırılıp parça parça olmasını ve her bir parçasının yerle bir olmasını ister:

Feleğin çarhı kırılısın nefes-i âhımdan

Pâre pâre dökülüp hâkle yeksân olsun (b. 2)

Şair, III. Selim'in şehit edilmesini tasvir ettiği beyitte de "ah" kelimesini kullanır:

*"Şerefli ve pelte gibi (yumuşak, nazik) bedeninin sahibi, alçak insanların darbesiy-
le titresin, bu hiç reva mıdır?"*

Âh ol cism-i şerîf ol ten-i pâlûze-misâl

Ne revâ darb-ı edânî ile lertzân olsun (b. 25)

Enderunlu Fazıl, III. Selim'in vefatı sebebiyle yalnız İslam ümmetinin değil Hristiyanların bile padişahın ardından ağladıklarını söyler. Bunun sebebi, elbette Sultan Selim'in adil ve yumuşak huylu oluşuyla Osmanlı tebaasına karşı kendini sevdirmiş olmasıdır:

Yalınız nâlekeşi ümmet-i İslâm değil

Kim umar millet-i Tersâ dahi giryân olsun (b. 27)

Enderunlu Fazıl, padişahın ardından yalnız Osmanlı tebaasının yas tutmasını kâfi görmez: Şair, bütün âlemin kanlı gözyaşı dökmesini; cihanın yedi denizinin (Pasifik okyanusu, Atlas okyanusu, Karadeniz, Akdeniz, Taberiye, Aral ve Hazar) onun hasretiyle kanla dolmasını ister:

Ağlasın mahşere dek hûn ile çeşm-i âlem

Heft-deryâ-yı cihân hasret ile kan olsun (b. 28)

Enderunlu Fazıl, padişahın vefatı dolayısıyla bir müddet yıldırımların yağdığını, yağmur rüzgârının estiğini; bütün bunların dünyanın matem tuttuğuna bir delil olduğunu ifade eder. Bu ifade tarzı, güzel bir hüsn-i talil örneği oluşturmaktadır:

Yağdı hep sâikalar bâd-ı matar bir müddet

Mâtem-i dehre bu yetmez mi ki bürhân olsun (b. 29)

4. Şairin Ölüm Karşısındaki Tavrı

İslam düşüncesinde ölüm, yeni bir hayatın başlangıcı olduğu için Divan şairleri tarafından tevekkülle karşılanmış, takdir-i İlahi olarak gördükleri için boyun eğerek onu kabullenmişlerdir. Ölümünden bu bakımdan herhangi bir şikâyet söz konusu değildir. Dünya hayatı da bu sebeple Divan şairleri tarafından geçici bir menzil olarak görülmektedir. Dünya geçici olunca mala, mülke, servete ve saltanata güvenmek; bunlarla övünmek doğru değildir. Dünya, Allah tarafından yolculukları esnasında durup dinlenecekleri bir konaktır. Bu konak, süsleri ve ihtişamıyla aslında bir hayalden, bir görüntüden ibarettir (Kaplan, 2003: 51-78).

Mersiyelerin baş kısımlarında dünya hayatının geçici olduğu, dünyanın güzelliklerine kanmamak gerektiği ve kâinatın zalimliği vurgulanır (İsen, 1994: 22). Enderunlu Fazıl'ın III. Selim için yazdığı mersiye, klasik mersiyelerde olduğu gibi, dünyaya meyletmeme, dünyaya değer vermeme gibi düşüncelerle başlamaz. Aslında, mersiyede bu düşünceler çok fazla yer tutmaz. Bu durumun, şairin din anlayışı ile yakın alakası olsa gerektir.

Aşağıdaki beyitte de şair, Süleyman Peygamber'in bile tahtında duramadığı; bu yüzden dünya ikbali ile mağrur olmamak gerektiğini ifade ederek dünyanın geçiciliğine vurgu yapar:

Nice mağrûr ola ikbâline dünyâda kişi

Tutalım taht-ı cihân üzre Süleymân olsun (b. 8)

Enderunlu Fazıl, III. Selim'in şehit edilmesi hâdisesi karşısında -geleneksel İslam inancına uygun bir tavırla- kadere rıza göstermektedir. Manzumeye göre padişah, iyi şeylerin olmasını istemiş ve bunun için gayret etmiştir. Buna rağmen kader ona muhalif olmuştur. Kaderin önüne geçilmesinin de imkânı bulunmamaktadır:

Hep murâd etdi kader oldu muhâlif ammâ

Sa'y-ile def'-i kazâyâ nice imkân olsun (b. 17)

Divan şairleri kadere rıza gösterse de felekten şikâyet etmişlerdir. Aşağıdaki beyitte şair, felekle mahşer günü hesaplaşacaklarını söyler. Bu düşünce, ahiret inancını yansıtmaktadır:

Ey felek ey felek ey çarh-ı sitemkâr yeter

Rûz-ı mahşer görelim âleme dîvân olsun (b. 6)

Bununla birlikte şair, İslam düşüncesine aykırı ifadeler de şiirinde yer vermiştir. Mersiye'nin 18. beytinde fanilik tabutu ile taht arasında benzerlik kuran şair, mazlum padişahın bundan sonra yokluk (adem) ikliminde saltanat süreceğini ihtimal dairesinde söyler:

Kim bilir tahta bedel âh ola tâbût-ı fenâ

Şâh-ı mazlûm adem iklimine sultân olsun (b. 18)

Bu beyitte yer alan düşünceler, yalnızca İslam düşüncesine değil; manzumede ki diğer beyitlerde geçen ifadelerle de tenakuz oluşturmaktadır. Az önce mahşer gününden bahseden ifadelerle yer verilmişti. Mersiye'nin dua bölümlerinde geçen padişahın mekânının Rıdvan bahçesi (b. 9/b) ve cennet olması (b. 22/b); padişahın beka ikliminde hakan olması (b. 31/b) gibi ifadeler, ahiret inancını yansıtmaktadır:

Çünkü tekrâr ile hân olmadı bu fânîde

Dilerim dâr-ı bekâ tahtına hâkân olsun (b. 31)

METİN

Mersiye'nin Bulunduğu Nüshalar ve Beyit Sayıları

Mersiye, şairin vefatından iki sene önce yazıldığı için olsa gerek, divanın bütün nüshalarında bulunmamaktadır. Var olan nüshalarda ise beyit sayıları farklıdır. *Enderunlu Fazıl Divanı'nın* mersiye'nin de yer aldığı muteber nüshaları ve söz konusu manzumenin bu nüshalardaki beyit sayısı şöyledir:

- a. *Divan, İzmir Milli Kütüphane Yazma Eserler Koleksiyonu / Demirbaş No: 1279 (İ₁): Divan'ın bu nüshası, müellifin gerek nüshada bulunan Rakkasnâme adlı eserinin sonundaki (273b) ve gerekse Divan'ının sonundaki (265a) tetimme kayıtlarından anlaşıldığı üzere 1232 tarihinde istinsah edilmiştir. Nüshanın zahriyesinde de İbrahim el-müştehir Necati ibn-i Ahmed tarafından 21 Cemaziyelahir 1232 (8 Mayıs 1817) tarihinde yazıldığını gösteren bir ketebe kaydı bulunmaktadır. Mersiye, bu nüshada 142a-143b numaralı yapraklarda yer almakta olup 40 beyittir.*
- b. *Divan, İzmir Milli Kütüphane Yazma Eserler Koleksiyonu / Demirbaş No: 1280 (İ₂): Divan'ın 11a numaralı yaprağında 11 Zilkade 1227 (16 Kasım 1812) tarihli temellük kaydı ve 208b numaralı yaprağında 25 Safer 1227 (10 Mart 1812) tarihli istinsah kaydı olan bu nüshasında, mersiye 32 beyit olup 160a-161a yaprakları arasındadır. (Nüshanın Latince rakamlarla numaralandırılmasında hata olduğu için dijital kayıtlara göre yeniden numara verildi.)*
- c. *Divan, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi / Demirbaş No: NEKTY02819 (İÜ): Divan'ın bu nüshası, nüshanın sonundaki ferağ kaydından anlaşıldığına göre 29 Rebiyülahir 1248 (25 Eylül 1832) tarihinde istinsah edilmiştir. Mersiye, 41 beyit olup nüshanın 184b-185b yapraklarında yer almaktadır. Ancak 11 beyit, nüshanın kenarlarında olup manzumeye sonradan ilave edilmiştir.*
- d. *Divan, Matbu Nüsha (M): Nüsha, Mısır Bulak'ta 1258 (1842) yılında basılmıştır. Matbu nüshada mersiye, 39-40. sayfalarda yer almakta olup 32 beyittir.*
- e. *Divan, Sadberk Hanım Müzesi Hüseyin Kocabaş Kitaplığı Türkçe Yazmaları / Demirbaş No: S.H.M.H.K.Yaz.281 (S₁): İstinsah tarihi belirsiz olan Divan'ın bu nüshasında mersiye, 112b-113b yaprakları arasında bulunmaktadır ve 41 beyittir.*
- f. *Divan, Sadberk Hanım Müzesi Hüseyin Kocabaş Kitaplığı Türkçe Yazmaları / Demirbaş No: S.H.M.H.K.Yaz.282 (S₂): İstinsah tarihi belirsiz olan Divan'ın bu nüshasında mersiye, 89b-90a yaprakları arasında bulunmaktadır ve 32 beyittir.*
- g. *Divan, Ankara Milli Kütüphane Yazmaları / Demirbaş No: 06 Mil Yz A 3490 (A₁): Bu nüshanın istinsah tarihi belirsizdir. Mersiye, nüshanın 36a-36b yapraklarında bulunmakta olup 32 beyittir.*

Divan'ın nüshalarında mersiye'nin beyit sayısı, görüldüğü üzere, 32 ile 41 arasında değişmektedir.⁴ Ancak fazlalık beyitler mersiye'nin kompozisyonunu bozmakta, bazılarında birtakım vezin kusurları ve kafiye tekrarları bulunmaktadır. Üstelik bu beyitlerin kelime kadrosu, nüshalarda önemli farklılıklar

⁴ Enderunlu Fazıl'ın mersiyesi, Sancakdarzade İzzet Cavid Efendi isimli bir şair tarafından tahmis edilerek 42 bentlik bir muhammes oluşturulmuştur. (bk. Tayyazade Ahmed Ata, 1293: 252-257; Mecmua-i Eş'ar, 06 MİL Yz FB 331: 5b-7a). Mersiye'nin beyit sayısı, tahmis edilen -farklı- beyitlerin de ilave edilmesiyle 49'a kadar çıkabilmektedir.

göstermektedir. Bu durumda, manzumenin Alemdar Mustafa Paşa'ya takdim edilmek üzere şair tarafından daha sonra yeniden düzenlendiği ve bu esnada beyitlerin bizzat şair tarafından ilave edildiği akla gelmektedir. Diğer bir ihtimal, III. Selim'i çok seven ve onun katlinden büyük üzüntü duyan bir başkası tarafından bu beyitlerin mersiyeye ilave edilmiş olabileceğidir. Zira, fazlalık olarak bahsettiğimiz bu kısımlarda, yukarıda bahsedilen sıkıntılar dışında bazı dikkat çeken ifadeler de bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi, katil olarak nitelendirilen "Mustafa" isimli şahsa "deli" denmesi ve kendisinin ahirette katran dolu ateşte yaptığının cezasını elim bir şekilde çekeceğine dair dua ve temennidir.⁵ "Mustafa" isminden maksat, III. Selim'in katledilmesi emrini veren IV. Mustafa olsa gerektir. Ancak, Divan şiiri geleneğinde, bir Osmanlı padişahına yönelik bu tür ifadelerin kullanılmadığı bilinmektedir.

Bütün bu sebeplerden, mersiye metnini oluştururken 32 beyitlik en eski tarihli ve en hacimli İ₂ nüshasını esas aldık; ayrıca İÜ ve M nüshalarından da yararlandık ve nüsha farklılıklarını dipnotlarda gösterdik.⁶ Ancak, İÜ nüshasındaki sonradan ilave edilmiş beyitlere metin oluşturulurken yer vermedik.

Metin

(İ₂: 160a-161a; İÜ: 184b-185b; M: s. 39-40)

Mersiye Berâ-yı 'Âzîm-i Dergâh-ı Hâk Hüdâvendgâr-ı Esbak Sultân Selîm-i Şâlis⁷

Fe'îlâtün / Fe'îlâtün / Fe'îlâtün / Fe'îlün

. . . - - / . . . - - / . . . - - / . . . -

[160a] 1 Felegîñ kûbbe-i firûzesi virân olsun

‘Âlemiñ enfüs ü âfâkı perîşân olsun

2 Felegîñ çarhı kırılısın nefes-i âhımdan

Pâre pâre dökülüp hâkle yeksân olsun

3 Felegîñ şâbit ü seyyâreleri ba' de'l-yevm

Rîze rîze saçılıp rîg-i beyâbân olsun

⁵ Deli Muşafâ kıyamette de elbette elîm

Katilânîñ vaţanı âteş-i kaţrân olsun (Tayyarzade Ahmed Ata, 1293: 256)

⁶ Mersiye, *Divan* dışında şiir mecmualarında da yer almaktadır. Bu mecmualardan tespit edebildiklerimiz şunlardır: a) *Mecmua-i Eş'ar*, (Ankara Milli Kütüphane Yazmaları / Demirbaş No: 06 Mil YzA 2148/1): Mersiye, bu mecmuanın 133a-133b yaprakları arasında olup 34 beyittir. *Delil-i Budalaname*, (Koç Müzesi Türkçe Yazmaları / Demirbaş No: MS 420): Mersiye, Kaygusuz Abdal'ın *Delil-i Budalaname* adlı eserinin sonunda, 21a-22b yaprakları arasında bulunmaktadır. Mersiye, bu yazmada 39 beyittir.

⁷ Sultân Selim-i æAliâ İ.; Sultân Selim ÖAn-ı Şehid İÜ; Sultân Selim ÖAn èAleyhi Raómeti'l-MennAn M

- 4 Kılmasın devr-i felek bir daği icrâ-yı fuşûl
Ne bahâr u ne harîf⁸ ü ne zemistân olsun
- 5 Düşmeye şebnem-i ter esmeye hoş bād-ı seher
Ne gül-i⁹ taze ne bülbül ne gülistân olsun
- 6 Ey felek ey felek ey çarh-ı sitemkâr yeter
Rûz-ı mahşer görelim ‘ âleme dîvân olsun
- 7 ‘ Âlemiñ rûhu olan şâha ki¹⁰ kıydıñ zâlim
Nice şim’den gerü ‘ âlem nice devrân olsun
- 8 Nice mağrûr ola iqbâline dünyâda kişi
Tutalım taht-ı cihân üzre Süleymân olsun
- 9 ‘ Âlemiñ işte Süleymânı Selîm Hân-ı şehîd
Taht-ı mülkü dilerim bāğçe-i¹¹ Rızvân olsun
- 10 Öyle dānâ-yı fehîm öyle himemkâr u hālîm
Her ma‘ ârifde kemâl-âver-i itkân olsun
- [160b]** 11 Hüsni-ahlâkla ol hüsni-cemâl-i tal‘ at
Böyle kâbil mi ‘ acerb bir daği insân olsun
- 12 Nice hayrât u eşer eyledi icâd u binâ
Hizmeti nezd-i Hudâ mücib-i gufrân olsun
- 13 Kıldı tertîb-i ‘ asâkir daği ta‘ lîm-i cihâd
Gâziler zümresine şâh-ı şehîdân olsun
- 14 Ol kadar ancak olur gayret-i dîn ü devlet
Sa‘ y-i meşkûrâ kabûl-âver-i Yezdân olsun
- 15 ‘ Âkıbet zâhir olur vâcib olan kânûnu
Bilinir kâdr-i ‘ abâ mevsim-i bārân olsun
- 16 Âh ol mihr-i cihân-tâba kûsûf¹² ermiş iken
Mâ-haşal istedi ‘ âlem yine¹³ rahşân olsun

⁸ harîf İ₂, M: hazân İÜ

⁹ gül-i M: gülü İ₂, İÜ

¹⁰ ki İÜ, M: İ₂ -

¹¹ bāğçe M: bağçe İ₂, İÜ

¹² Âh ol mihr-i cihân-tâba kûsûf İ₂, M: ‘ Aşk ola gayretine mihre kûsûf İÜ

¹³ Mâ-haşal istedi ‘ âlem yine İ₂, M: İstedi himmet-i vâlâsı ki İÜ

- 17 Hep¹⁴ murād etdi qader oldu muhālif ammā
Sa‘ y-ile¹⁵ def‘ -i qazāya nice imkān olsun
- 18 Kim bilir tahta bedel āh ola tābūt-ı fenā
Şāh-ı mazlūm ‘adem iqlīmine sultān olsun
- 19 On sekiz sāl sekiz māh meger müddet-i mülk
Va‘ de geldikde ne qābil daḡi meydān olsun
- 20 Allāh Allāh nice ḡurşīd-i cihān-tāb-ı zamān
Bir avuq ḡāke girip ser-be-girībān olsun
- 21 Çār-deh māh oturup kūşe-i ḡamda maḡlū‘
‘Āqıbet böyle telef-kerde-i dūnān olsun
- 22 Bir alay kāfīr-i bī-dīn edip ol şāha hücūm
Tā ki ol mehlekeden ‘adne şitābān olsun
- 23 Bir sürü kelb-i ‘aḡūr etdi o şīre ḡamle
Her biri nār-ı cehennem ile pūryān olsun
- 24 La‘net olsun ten ü ervāḡına mel‘ unānīñ
Ebedī ḡāneleri dūzaḡ-ı nīrān olsun
- 25 Āh ol cism-i şerīf ol ten-i pālūze-mişāl
Ne revā zarb-ı edānī ile lertzān olsun
- 26 Kimseye¹⁶ öf dememiş iken o nāzende ‘azīz
Ne belā şadme-i a‘ dā ile nālān olsun
- 27 Yalınız nālekeşi ümmet-i İslām degil
Kim umar millet-i Tersā daḡi giryān olsun
- 28 Ağlasın maḡşere dek ḡūn ile çeşm-i ‘ālem
Heft-deryā-yı cihān ḡasret ile qan olsun
- 29 Yaḡdı hep şā‘ iḡalar bād-ı maḡar bir müddet
Mātem-i dehre bu yetmez mi ki bürhān olsun
- 30 Dedi merşiyyesini ḡāş çerāḡı **Fāzıl**
Tā be-maḡşer sebeb-i raḡmet ü ḡufrān olsun

¹⁴ Hep İ₂, M: O İÜ

¹⁵ Sa‘ y-ile İ₂, M: N‘eylesin İÜ

¹⁶ kimseye M: kimseden İ₂, İÜ

[161a] 31 Çünkü tekrâr ile hân olmadı bu fânîde

Dilerim dâr-ı beķâ¹⁷ tahtına hâķân olsun

32 Nür ile merķad-ı pâkinde o yatdıķca hemân

Hâzret-i Pâdişehiñ ' ömrü firâvân olsun

SONUÇ

Enderunlu Fazıl'ın III. Selim'in vefatı sebebiyle yazdığı mersiye, felekten şikâyet ve ona beddua, vefat edene dua edilmesi ve onun övülmesi, yeni padişaha dua edilmesi, evrenin şairle birlikte yas tutması gibi ifade tarzlarının bulunması bakımından klasik mersiye türünün özelliklerini taşımaktadır. Şairin mersiyesi, dil ve üslup bakımından sanat kaygısı taşımadan yazıldığı için sade ve samimidir. Enderunlu Fazıl, Sultan Selim'in nahif özelliklerini kendisini katledenlerin kaba ve merhametsiz hâlleriyle güçlü bir tezat içinde ustalıkla aynı beyitte aktarmıştır. Bu ifade tarzı, III. Selim'e duyulan sevgi ve acıma duygusunu güçlendirmiş; diğer taraftan onun katillerine olan kızgınlık ve öfkeyi aynı nispette çoğaltmıştır.

Bilhassa devlet adamlarına yönelik yazılan mersiyelerin, şair-hami ilişkisinin tabii bir neticesi olarak değerlendirilmesi mümkündür. Bu bağlamda Baki'nin, hamisi olan Kanuni'nin; Enderunlu Fazıl'ın da kendisine sahip çıkan III. Selim'in ardından onları (hamilerini) kaybetmenin acısıyla mersiye yazdıkları söylenebilir. Bu tür manzumeleri yazmanın temelinde, şairlerin kendilerini koruyan devlet adamlarına karşı vefa borçlarını ödeme duygusunun bulunduğu da iddia edilebilir. Ancak, yazılma sebebi ne olursa olsun, mesela Taşlıcalı Yahya'nın Şehzade Mustafa için ve nihayet çalışmamızın esasını oluşturan Enderunlu Fazıl'ın III. Selim için yazdığı mersiyede maktuller ve onların katilleri için kullandıkları ve belki de hayatlarına mal olacak ifadelerin, -şair-hami ilişkisinin çok ötesinde- samimi duyguları ihtiva ettiği ve bu duyguları son derece cesur bir şekilde dile getirildiği muhakkaktır. Dolayısıyla, eğer şair-hami münasebeti ele alınacaksa, bunun yalnızca methiye türündeki kasidelerle ve tarih kıtalarıyla sınırlı kalmaması, şayet varsa, vefat eden devlet adamları için yazılan mersiye türündeki kasidelerin de bu tür değerlendirmelere dâhil edilmesi doğru olacaktır.

¹⁷ dâr-ı beķâ İÜ, M: taht-ı beķâ İ₂

KAYNAKÇA

- Bursalı Mehmed Tahir. (1972). *Osmanlı Müellifleri*. C II. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen (haz.). İstanbul: Meral Yayınevi.
- Delil-i Budalaname*. Koç Müzesi Türkçe Yazmaları, MS 420.
- Düzenli, M. B. (2012). XVIII. Yüzyıl Divan Şairlerinin Gözüyle Padişahlar ve Saltanat Dönemleri. *Turkish Studies - International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 7/3, Summer, 1075-1122.
- Enderunlu Fazıl. *Divan*. Ankara Milli Kütüphane Yazmaları, 06 Mil Yz A 3490.
- Enderunlu Fazıl. *Divan*. Bulak, 1258 (1842).
- Enderunlu Fazıl. *Divan*. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, NEKTY02819.
- Enderunlu Fazıl. *Divan*. İzmir Milli Kütüphane Yazma Eserler Koleksiyonu, 1279.
- Enderunlu Fazıl. *Divan*, İzmir Milli Kütüphane Yazma Eserler Koleksiyonu, 1280.
- Enderunlu Fazıl. *Divan*. Sadberk Hanım Müzesi Hüseyin Kocabaş Kitaplığı Türkçe Yazmaları, S.H.M.H.K. Yaz. 281.
- Enderunlu Fazıl. *Divan*. Sadberk Hanım Müzesi Hüseyin Kocabaş Kitaplığı Türkçe Yazmaları, S.H.M.H.K. Yaz. 282.
- Fatin Davud. *Hatimetü'l-Eş'âr*. (t.y.).
- İsen, M. (1994). *Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye*. Ankara: Akçağ.
- Kaplan, M. (2003). Divan Şiirinde Ölüm Düşüncesi. *Divan Şiirinin Kıyısında*. Ankara: Kaşgar Neşriyat.
- Karal, E. Z. (1988). *Osmanlı Tarihi*. C 5. Ankara: TTK Yayınları.
- Küçük, S. (1995). Enderunlu Fazıl. *DİA*. C 11. İstanbul: TDV.
- Mecmua-i Eş'ar*. Ankara Milli Kütüphane Yazmaları, 06 MİL Yz FB 331.
- Mecmua-i Eş'ar*. Ankara Milli Kütüphane Yazmaları, 06 Mil YzA 2148/1.
- Oğraş, R. (2001). *Es'ad Mehmed Efendi ve Bâğçe-i Safâ-Endûz'u (İnceleme-Metin)*. 05 Ağustos 2017 tarihinde <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10734,bahcepdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Pala, İ. (2002). Felek. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: L&M.

- Mehmed Süreyya. (1996). *Sicill-i Osmani*. C 2. Seyit Ali Kahraman (Haz.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Şemseddin Sami. (1314). *Kâmûsu'l-A'lâm*. C 5. İstanbul: Mihran Matbaası.
- Tayyarzade Ahmed Ata. (1293). *Tarih-i Ata*. C IV. İstanbul.
- Toprak, M. Faruk (2004). *Mersiye*. DİA. C 29. İstanbul: TDV.
- Tuman, Mehmet Nail. (2001). *Tuhfe-i Naili*. C 2. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatcı (Haz.). Ankara: Bizim Büro.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. (1988). *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*. Ankara: TTK Yayınları.

